

Models of Social
DevelopmentMODELE
DE DEZVOLTARE
SOCIALĂ

RĂZVAN C. DINICĂ

The paper starts with a short coverage of the social development models followed by our country in the course of history. Further, the author makes an exhaustive description of the main social development models: the British model, the French model, the Bismarck-ian model of Germany, the European model of the present days. The paper thoroughly presents this models and their evolution through history.

Can any of these models be strictly applied from one country to another? And if it is so, which model should Romania follow? These questions are yet to be answered...

Dintotdeauna, românii au fost obsedați de găsirea unor „modele” pe care să le aplice cu sârguință. Bineînțeles, ușor modificate, „adaptate” la realitățile noastre: tradiții, obiceiuri, mentalități, spațiu geografic, resurse, context, conjunctură etc. Dintre toate acestea, poate nu cele mai importante, dar sigur cele mai greu de adaptat au fost întotdeauna (și sunt în continuare) mentalitățile.

Că este așa, ne-o demonstrează cu prisosință fie și numai istoria noastră recentă. După adoptarea-impunerea Regulamentului organic de către marile puteri din jurul nostru (în primul rând, Imperiul țarist), cele două principate românești dependente formal de Înalta Poartă au trecut la căutarea modelelor viabile de dezvoltare în situația în care se aflau. S-a încercat proaspătul „model” grecesc (Grecia de-abia își dobândise independența de stat), dar amintirile nu foarte fericite din epoca fanariotă, precum și sfârșitul relației dintre răscoala pandurilor la 1821 și Eteria nu au făcut posibilă o înaintare pe această cale (e drept că nici nu prea știm care era acel presupus model). S-a mai testat apoi – tot fără succes – modelul rusesc, ca fiind cel mai la îndemână, iar Rusia era ditamai Puterea protectoare, pentru ca (după un scurt pasaj prin mișcarea cărvunărilor – *carbonarilor* italieni) pe la 1840 să se ajungă la modelul francez. Acesta s-a dovedit benefic, chiar dacă la 1848 „tombaterele” îi acuzau pe „bonjuriști” că „au băgat mare zaveră în țară”. Cu sprijinul nemijlocit al Franței am reușit Unirea de la 1859, precum și recunoașterea ei.

Și căutarea modelelor a continuat. Constituția din 1866 – una dintre cele mai avansate din epocă – a fost bine inspirată din cea belgiană. Instituțiile Statului român au fost dezvoltate după model francez – mai apoi și cu influență britanică și germană (v. E. Focșăneanu – *Istoria constituțională a României*, Humanitas, București, 1992). Liberalismul britanic s-a împletit – poate nu întotdeauna în cel mai fericit mod, dar sigur cu cele mai bune intenții din partea promotorilor autohtoni – cu birocratismul prusac, totul grefându-se pe democrația de tip francez. Astfel, la izbucnirea Marelui Război, în 1914, România avea deja o „zestre” de aproape 55 de ani de monarhie constituțională bine consolidată, bazată pe o tot mai puternică democrație parlamentară în care se înfruntau, în principal, două partide: cel liberal, cu simpatii ideologice, economice, sociale și politice de sorginte franco-britanică, și cel conservator, de extracție spirituală predominant prusacă.

În perioada interbelică, după înfăptuirea Marii Uniri, au prevalat aceleași modele de dezvoltare. Geniul novator al românului a știut să îmbine – destul de eficient – elemente franceze, britanice, italiene, germane (acestea din urmă în pondere mai mică până în 1936-1938, „izbucnind” în 1940) cu originale idei românești. Rezultatul este cel știut. Chiar dacă nimeni nu poate afirma că societatea românească interbelică era perfectă, raportarea și astăzi la ea ca termen de comparație este grăitoare.

Modele au existat, este adevărat, și în perioada următoare. În primul rând, modelul sovietic – stalinist. S-a mai vorbit apoi de un model titoist, maoist, apoi de unul brejnevist și de unul nord-coreean. De fapt, modelul a fost unul singur: cel al comunismului întâi stalinist, apoi stalinisto-ceaușist. De altfel, în anii '80, Ceaușescu își făcea un titlu de glorie din conducerea și politica „originală” pe care i-o recunoștea lumea democratică. Din păcate, această „originalitate” s-a păstrat și când a fost vorba de prăbușirea comunismului, România fiind singura țară est-europeană în care trecerea puterii s-a făcut prin violență și vărsare de sânge.

Începând din 1990, conducătorii noii democrații au început să caute, după obișnuința bine înrădăcinată, noi modele de dezvoltare economico-socială. S-a vorbit despre modelul suedez, apoi despre cel nipon, despre un model francez (**centralizat**, care a și fost adoptat în mare măsură în administrația românească acum, când francezii se chinuie să-l reformeze complet prin **descentralizare**), german, olandez, anglo-saxon etc. Acum toată lumea consideră că România trebuie să adopte un model comunitar (sau european). Pe de altă parte, orice român cât de cât bine informat știe că trebuie evitată libanizarea și albanizarea țării, precum și pericolul unui nou Kosovo în Transilvania.

Dincolo de aceste sintagme care, prin uz și abuz, în primul rând din partea liderilor de opinie și a mass-media, au devenit stereotipii însușite și exprimate ca atare de opinia publică și întâlnite mai ales în campaniile electorale și în „talk-show”-urile televizate la ore de maximă audiență, trebuie căutată substanța: există în adevăr astfel de modele; în ce constau; pot fi ele adaptate realităților românești?

*
* *

Desigur, se poate admite existența unor modele. Conform V. Breban – *Dicționar al limbii române contemporane*, E.S.E., București, 1980, „model” = „ceea ce întrunește însușirile tipice ale unei categorii; tip reprezentativ; tot ceea ce servește sau poate servi ca obiect de imitație.” (p. 359). În *filozofie* se vorbește despre model ca despre un ideal, îndeobște greu sau imposibil de atins. *Mitologia* ne prezintă drept modele eroi arhetipali, creatori sau civilizatori, în majoritate zei sau semize, deci oricum supraumani. În *tehnică*, de obicei, modelul este tiparul – considerat cât mai aproape de perfecțiune – după care se realizează replicile, obiectele de serie care, în general, nu se pot ridica la înălțimea modelului (ca o paranteză – în *religia creștină*, deoarece toți oamenii se trag din cuplul primordial, considerat model, Adam și Eva, căzut el însuși în păcatul originar,

rezultă că toți oamenii sunt păcătoși *ab initio*, încă dinainte de a se naște și a apuca să comită vreun păcat). În sfârșit, se poate vorbi despre modele și în plan concret uman, acolo unde acestea sunt mai mult lideri de opinie: eroi naționali, mari oameni de cultură, conducători politici, militari sau religioși (un exemplu elocvent – Sanctitatea-Sa Papa Ioan-Paul al II-lea), conducători de mișcări populare, arbitri ai eleganței, top-modele, stele de cinema, jurnaliști, oameni de afaceri de succes ș.a.m.d. (iertată-mi fie enumerarea eteroclită și apropierea „neprotocolare”).

Din punctul nostru de vedere interesează cel mai mult modelul în *sociologie*. Conform *Dicționarului de sociologie Larousse* (Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996), prin „model” se înțelege o „**reprezentare schematizată care respectă totuși complexitatea fenomenului respectiv**” și „care urmărește explicarea obiectului, în sincronia și diacronia lui.” (p.176), pentru că „un model al unui fenomen sau proces este în principal un mod de reprezentare care permite, pe de o parte, analiza tuturor observațiilor făcute, iar pe de altă parte prevederea comportamentului sistemului în condiții deosebite față de cele care au dat naștere observațiilor.” (Naslin, p.177).

Așadar, modelele există și, mai mult, sunt foarte utile în orice demers științific. Modelele de dezvoltare socială pe care le vom aborda în continuare (punând accentul, în principal, pe problematica *siguranței sociale* și a *Statului-providență*, atât de importantă pentru construirea unei societăți sănătoase, așa cum ne dorim să fie societatea românească a mileniului viitor) au fost alese pentru reprezentativitatea lor la scara societății globale, dar și pentru importanța lor pentru reforma structurală a societății românești postdecembriste. Căci nu urmarea neabătută și nici mimarea absurdă a cutărui sau cutărui model constituie soluția pentru ieșirea din criză, ci cunoașterea lor și aprecierea rațională și pozitivă a posibilităților de adaptare și folosire în condițiile specifice ale României ca țară europeană.

*
* *

În epoca medievală, asistența și protecția socială erau asigurate de Biserică. Săracul, considerat **imagine a lui Christos**, este protejat prin pomana individuală, prin instituții caritabile, dar, mai ales, în mănăstiri. În Italia, municipalitățile ajută săracii încă de acum 800 de ani. Și tot în orașe se manifestă organizațiile pe meserii – breslele, gildele, confreriile – care joacă un rol important în întrajutorarea muncitorilor încă din secolul al XV-lea, dezvoltându-se după „*Revoluția industrială*”, deci după secolul al XVII-lea, când sunt „dotate” și cu primele spitale (Anglia, Germania, Franța) care acordă un minimum de îngrijiri pentru cei săraci chiar și în orașele mai mici.

De altfel, după cum arată Francis Dèmier în *Istoria politicilor sociale. Europa, sec. XIX-XX* (Institutul european, Iași, 1998), începând cu sec. al XVII-lea, atitudinea Statului în problematica socială se schimbă. Săracul începe să aibă o percepere negativă, de om inutil, complet neproductiv, „într-o epocă în care munca devine o valoare” (*op.cit.*, p.8). Însuși Max Weber (în celebra sa lucrare *Etica protestantă și spiritul capitalismului*) ne prezintă atitudinea comunității – cea din statele preponderent protestante, dar care se poate extinde între niște limite – față de *spiritul muncii* și față de săraci, văzuți ca un pericol pentru sănătatea morală a societății (rămâne memorabil, de exemplu, fragmentul preluat din Benjamin Franklin despre împrumut și valoarea muncii și a banilor).

În zorii secolului al XIX-lea, toate statele mari ale Europei, confruntate cu o creștere îngrijorătoare a numărului săracilor, iau măsuri de raționalizare, de centralizare și de secularizare a politicilor sociale, încredințând administrațiilor civile și autorităților urbane gestionarea problemelor sociale. Aceste măsuri sunt, în principal, de inspirație flamandă și, mai ales, engleză (în Anglia, politicile sociale capătă caracter național). Politica socială se bazează pe „*marea închidere*” (Dèmier, *op.cit.*, p.9) a săracilor în spitale, ospicii, azile, chiar în

pușcării (ex. – Spitalul naval din Greenwich, Hotelul Invalizilor din Paris ș.a.). Tot acum apare însă și finanțarea politicilor sociale prin impozit – prelevare obligatorie cu scopuri de protecție socială – care, bineînțeles, aduce fonduri încă insuficiente pentru a înfrunța serios sărăcia.

În 1601, în *Anglia* apare așa-numita „**taxă a săracilor**” (sau statutul reginei Elisabeta I), ca o consecință a secularizării mănăstirilor și abațiilor sub tatăl reginei, Henric al VIII-lea (ar trebui săracii să-i mulțumească oare frumoasei Ann Boleyn?). Creșterea demografică puternică, amplificarea fără precedent a vagabondajului și a cerșetoriei datorată deposedării crescânde a țăranilor de pământul lor – singura sursă de venit, deocamdată – a dus la reluarea sub diverse forme a măsurilor Maiestății-Sale Britanice în statele nordice, în Țările de Jos, în statele germane, în Elveția și Scoția.

Legea Elisabetei încredința parohiilor conducerea politicilor sociale. Fiecare parohie impozita locuințele și chiriile, iar taxele astfel colectate, controlate de „inspectori” benevoli, asigurau săracilor apți de muncă un serviciu la domiciliu, iar copiilor și invalizilor, ajutoare. Se trecea, astfel, la asistență publică impusă și controlată prin lege, controlându-se, de asemenea, piața forței de muncă și prețul acesteia.

În *Franța*, lupta împotriva sărăciei devine, de asemenea, „instituționalizată” și se bazează pe spitalul general, care strânge la un loc bolnavi, cerșetori, săraci, nebuni și prostituate. După sfatul mercantiliștilor, săracul este pus la muncă și reeducat. În fapt, însă, *nici o instituție nu reușește cu adevărat stăvilirea sărăciei.*

În *secolul al XVIII-lea*, instituțiile de asistență create în secolul precedent sunt considerate a fi prea costisitoare. Se accentuează pe dreptul individului de a fi liber, chiar dacă e sărac, bolnav sau nebun: societatea liberală nu-și mai asumă costurile asistenței sociale, considerate ca fiind prea ridicate.

În Țările germane, influența puternică a corporațiilor și greutatea ierarhiilor sociale limitează influența ideilor liberale. Apar, în schimb, statute pe bresle, cum

este cel al minerilor din Prusia (1776) care fixează durata muncii la opt ore zilnic, asigură dreptul la muncă și oferă deja muncitorilor un avansat sistem de asigurare contra bolilor și accidentelor profesionale.

În Țările de Jos se întâlnește, în epocă, un sistem de asigurare mixt, care se inspiră din „workhouse”-ul englez, dar menține, și asistența la domiciliu. În 1784 apare aici Societatea pentru salvarea publică (*NUT*), organizație liberală și creștină pentru asistență publică și educarea săracilor.

*
* *

Revoluția franceză de la 1789

este urmată de o criză profundă a sistemului de asistență socială din societatea tradițională. Noua putere afirmă, pe de o parte, (prin *La Rochefoucauld*) că principala datorie a societății contractului între indivizii liberi este eradicarea sărăciei, statuând, pe de altă parte, emanciparea omului realizată prin retragerea progresivă a statului (**politică evident liberală a „statului minimal”, opusă politicii conservatoare a „statului providență”**).

În practică, Comitetul pentru cerșetorie al Adunării constituante îi ajută pe infirmi și pe bătrâni, dă de lucru săracilor valizi și reprimă șeful și pomană. Comitetul recomandă vânzarea în loturi mici a bunurilor naționale, **proprietatea individuală asupra bunurilor impunându-se clar ca fiind cea mai bună cale pentru a scăpa de sărăcie.**

La începutul secolului al XIX-lea, opțiunea liberală învinge în filosofia economico-socială. Se elaborează teorii economice complexe, cu soluții bazate pe calcule riguroase de rentabilitate, dorindu-se micșorarea costurilor metodelor de luptă împotriva sărăciei. Acest demers a fost elaborat pe etape la sfârșitul secolului precedent sub influența economiștilor englezi (Thomas R. Malthus și Nassau Sr. afirmă că orice ajutor prelungit al statului duce la pierderea libertății). Astfel, în lucrarea „*Eseu asupra principiului populației*” (1798), *Malthus* scrie că „legea săracilor

produce suprapopularea". **Creșterea mizeriei se explică prin menținerea activităților nerentabile în detrimentul unei mai eficiente utilizări a forței de muncă.** Aceleași idei le promovau în epocă și francezii J. B. Say, C. Dupin, F. Bastiat, P. Rossi, C. Dunoyer, germanii B. Werner și D. de Witzleben, italienii M. Gioia și P. de Roreto și belgianul E. Ducpétiaux.

Pentru optimismul liberal, politica socială este o falsă problemă, neexistând decât probleme economice. **Singura soluție este o dezvoltare puternică, care să reducă la minimum șomajul, aducând, astfel, fiecărui individ un venit sigur prin salariu.** „Dușmanul”, în această concepție, este **binefacerea publică, ce multiplică sărăcia și încurajează lenea.**

În *Anglia*, în 1775, *taxa săracilor* se ridica la 2 milioane de livre, iar în 1831 ea atinge 7 milioane de livre și amenință să creeze o revoltă a contribuabililor (F. Démier – *op.cit.*, p.16). Ca urmare, în 1834, guvernul „face” să se voteze o lege considerată ulterior de-a dreptul inumană. Sărăcii erau pur și simplu pedepsiți pentru faptul că erau săraci. Se mentine principiul ajutorului pentru toți, însă acest ajutor se acordă numai celor ce acceptă „internarea” în *workhouses* (ulterior, aceasta va deveni obligatorie, ca o măsură punitivă împotriva celor care-și „permiteau” să fie săraci) și la un nivel mai scăzut decât ceea ce numim noi azi salariu minim pe economie. „Internarea” prevedea separare pe sexe și pe vârste, uniforme, tunsoare „zero”, muncă, orar strict, frecvențarea obligatorie a bisericii pentru reeducare (trebuie menționat că împotriva acestor „*Bastilii ale săracilor*” s-au pronunțat vehement în epocă Ch. Dickens și T. Carlyle, printre alții). Pentru a susține financiar aceste instituții „de ajutor și reeducare”, taxele se strângeau pe uniuni de parohii, sub supravegherea unor curatori (*guardians*) conduși de trei comisari din Londra. A existat chiar o anumită coerență în aplicarea acestui program, datorită progreselor economice mari ale Angliei acelei perioade (să nu uităm că în 1840 urcă pe tron regina Victoria, și cei 61 de ani de domnie vor reprezenta apogeul puterii Imperiului Britanic). Oricum, apli-

carea legii este mult mai puțin riguroasă decât textul (pe la 1860, trei sferturi dintre săraci sunt ajutați în afara *workhouses* – urilor, iar în 1867 apar infirmeriile de cartier). În concluzie: deși criticat pentru umilintele provocate celor ajutați, sistemul englez de asistență socială s-a dovedit viabil, nelăsându-i pe săraci să moară de foame.

Proliferarea sărăciei dejoacă însă toate proiectele optimiste. După 1840 (mai ales pe continent) se constată o scădere generalizată a salariilor în industrie, mai ales în acele ramuri amenințate de mecanizare. Orașele manufacturiere sunt grav lovite, dar și marile centre urbane, afectate puternic de fenomenul migrației. Sărăcia „moștenită” și sărăcia „modernă” se conjugă în *pauperismul* extins la scară largă, care înglobează sărăcia, boala, grija unei bătrâneți chinuite, deriva copiilor spre delinvență, într-un cuvânt „subumanizarea”.

*
* *

Politica socială a Franței, „engleză” în declarații, rămâne – în fapt – apropiată de cea a Vechiului Regim. Bineînțeles, nu există instituție neatinsă de reformă, de grija de economie, de raționalizare, de voința de aliniere a socialului la logica pieței.

Ansamblul cheltuielilor sociale rămâne scăzut, iar **terenul socialului este strict delimitat: lipsurile, copiii abandonati, bătrânețea neputincioasă.** În perioadele de criză, creșterea necontrolată a șomajului impune înființarea atelierelor de caritate. Ponderea acestor cheltuieli nu reprezintă mai mult de 0,3% din venitul național (ibidem, p. 22), statul acoperind doar 3% din cheltuielile de asistență, restul revenind districtelor și comunelor (45%) și donațiilor private (52%).

Armătura principală a politicii sociale franceze o constituie spitalele, ospiciile pentru bătrâni, infirmi, copii abandonati și găsiți, și birourile de binefacere. Conducerea spitalelor și a ospiciilor este încredințată autorităților comunale, statul nemaigrând decât un număr foarte mic de astfel de instituții, cum sunt cele

pentru orbi și surdo-muți (s-au făcut chiar spitale particulare pentru alienați mintal). Cea mai mare parte a resurselor spitalelor provine de la fundațiile permanente alimentate de donații testamentare. O evoluție lentă tinde să opună spitalul ospiciului, care însă păstrează și acum o dimensiune **penală** rămasă de la politica de încarcerare din epoca clasică.

În ceea ce privește *birourile de binefacere*, create în 1796 pentru organizarea asistării săracilor la domiciliu, acestea au fost anexate administrațiilor municipale. Sunt finanțate prin taxele pe spectacole, prin subvențiile municipalităților și prin donații particulare. Ele distribuie pâine, supă, lenjerie, câteodată chiar mobilă și cearșafuri. Se realizează consultații medicale și vaccinări gratuite, iar cu timpul, activitatea lor se diversifică foarte mult, mergând de la plasarea copiilor ucenici până la înmormântarea gratuită.

"Turnurile" *biseriilor*, dispozitiv principal care primea sub anonim copiii abandonati, sunt suprimate treptat. Primele *creșe* sunt create de *Marbeau* în 1844, și ele ofereau și o pregătire școlară primară copiilor nevoiași. De asemenea, "*uceniciile*" facilitează inserția copiilor săraci în mici întreprinderi.

Atelierelor de lucru municipale li se adaugă cele conduse de călugări. Tot în epocă, după *model olandez*, apar coloniile agricole, societăți de binefacere finanțate de particulari și sprijinite de guvern având drept scop **absorbirea excesului de populație săracă a orașelor în coloniile agricole**, care să-i ofere acestea, **prin propria-i muncă, mijloace de trai**.

*
* *

Am prezentat, până acum, două modele timpurii de politici sociale, modele care au acționat mai mult sau mai puțin coerent, îndeosebi în perioade de criză. Am ales cele două modele pentru că ele au apărut în urma unor ample transformări economice, sociale și politice: revoluția industrială și Revoluția franceză, fiind interesante pentru noi din acest punct de vedere.

Un alt model de restructurare socială este cel prusac, al lui Bismarck, de la sfârșitul secolului al XIX-lea. El apare într-o Europă schimbată din punct de vedere politic, economic, social, militar, cultural față de cea din deceniul al patrulea. A fost Revoluția de la 1848. A fost al doilea Imperiu sub Napoleon al III-lea, a fost cucerirea prusacă și Comuna din Paris, urmată de crearea celei de-a treia Republici franceze. A fost unificarea stăruțelor germane și crearea Imperiului German sub Wilhelm I-ul și Bismarck. A fost crearea nucleului primului stat unitar italian din istorie (după Imperiul Roman, evident) și ascensiunea acestuia. Asistăm la decăderea Imperiului Austro-Ungar, la ascensiunea celui țarist și agonia celui Otoman. Imperiul Britanic este la apogeu, „God Save the Queen” și „Rule, Britannia” cântându-se pe toate continentele. Industria este în plin avânt, căile ferate se răspândesc cu rapiditate, vapoarele iau tot mai mult locul velierelor pe mări și oceane, se aleargă după aur și diamante, dar din ce în ce mai mult după cărbune, țitei, fier și metale rare, apar becurile electrice, fonograful, telefonul și automobilul, iar Omul încearcă să imite păsările împlinind un vechi vis al umanității – zborul. Războaiele se poartă cu arme tot mai perfecționate careucid tot mai mulți oameni, și se răspândesc din ce în ce mai departe de Bătrânul Continent, numindu-se „coloniale”. Marile Puteri europene încep să se vadă concurate de *outsiders* tot mai puternici, ca *S.U.A.* și *Japonia*, mai întâi pe tărâm economic, apoi și pe cel politic și militar. Se prefigurează și se configurează tabere antagonice, se încheie și se rup alianțe. Apar noi state independente. Se înmulțesc vertiginos ziarele, revistele, cărțile, crește numărul știutorilor de carte, Informația începe să-și dobândească statutul de zeitate a timpurilor moderne.

Protecția socială se modernizează. Apar asigurările și prevederea, casele de economii, casele de amanet, „auto-asistență” și societățile de ajutor mutual (*Friendly Societies*). Apar primele case de pensii, cu reușite notabile în Anglia, Prusia și Belgia. Asistența tradițională s-a făcut tândări și o

nouă generație se confruntă cu chestiunea socială, considerată, de acum înainte, global. Prevederile sociale devin dirijate de stat.

În **Germania**, elanul revoluționar de la 1848 confirmă respingerea opțiunii liberale. Dar politica socială germană este încă ezitantă și influența economiștilor liberali, importantă. Se încearcă inspirarea din modelul britanic, dar fără prea mare convingere, se resping reacțiile corporatiste, socialiste și cooperativiste. În 1853 este pus în practică la *Elberfeld* un sistem de asistență care va deveni un model pentru numeroase orașe germane. Consiliile de corporație se organizează pentru a stabili arbitraje privind orele de muncă, salariile și condițiile de lucru (*ibid.*, p. 37).

Bismarck realizează o adevărată reconstrucție socială, **oferind protecție socială contra libertate politică, printr-un consens în jurul unei „monarhii-providență”**. Cotitura se realizează în 1879, când alegerile aduc în *Reichstag* o majoritate conservatoare formată din agrarieni și din marii industriași din vest. Cancelarul gândește că se impun noi drepturi sociale pentru a nu acorda drepturi politice mai largi și pentru a îndepărta pericolul socialismului și al sindicalismului. **Trebuie reduse inegalitățile economice pentru a păstra inegalitatea puterii politice.**

Marii industriași ai cărbunelui și oțelului apără o gestiune a asigurării în caz de boală prin grupuri corporatiste capabile să înlocuiască partidele politice. Marele patronat *Centralverband deutscher industrieller* (din industriile cărbunelui și oțelului) a pus deja pe picioare sisteme de antrepriză care asigură – ca la *Krupp*, în Essen – o asigurare în caz de boală, accident, pensie, dar sumele sunt foarte mici. Acest patronat nu este ostil asigurării obligatorii coordonate de stat, dar vrea să controleze local casele de asigurări și să limiteze nivelul ajutoarelor acordate.

Muncitorii nu sunt împotriva asigurării obligatorii, dar le este teamă de o nouă reluare a legii săracilor finanțată din cotizațiile lor. Majoritatea forțelor politice și culturale este favorabilă schimbării.

Legea din 15 iunie 1883, completată în 1892, instituie un regim de asigu-

rare de boală, alimentat de plățile obligatorii ale muncitorilor și funcționarilor cu câștiguri anuale mici și foarte mici și, în proporție de o treime, de patronat. Ea acordă gratuitate îngrijirilor și spitalizării și plata în bani a unei jumătăți din salariu timp de 26 de săptămâni. Asigurarea este obligatorie, dar legea păstrează și casele de boală întemeiate anterior de muncitori și de patronat. Asigurarea în caz de accident (lege din 1884), finanțată numai de patronii organizați în case de ajutor reciproc, oferă dreptul la ajutoare în bani de până la două treimi din salariu și este garantată, în ultimă instanță, de un *Birou imperial de asigurări*.

Acest sistem este însă destul de îndepărtat de schema etatistă a lui Bismarck. Descentralizat, el nu conferă statului decât un rol de control în ultimă instanță, în timp ce patronatul, deși cotizează destul de puțin, controlează organizația. Prezența muncitorilor în organismele de gestiune reprezintă, totuși, un progres important.

În 1889, Bismarck „face” să se voteze legea privind asigurările de bătrânețe – invaliditate. Statul își asumă partea sa de finanțare și preia gestiunea. **Asigurarea, obligatorie pentru cei cu salarii sub 2000 de mărci, asigură dreptul la pensie după 30 de ani de cotizare și după împlinirea vârstei de 70 de ani.** Nu se asigură însă pensie văduvei sau orfanului. Legea se referă strict doar la muncitorii industriali.

Pentru a slăbi din start eventuala influență asupra muncitorilor a mișcărilor sindicale sau socialiste, statul german, autoritar și antidemocratic (imagine fidelă a conducătorilor săi – Wilhelm I-ul și cancelarul Bismarck, apoi despotul Wilhelm al II-lea și dragii și săi *junker-i*), a încredințat – cu abilitate – parțial administrarea și gestionarea asigurărilor asiguraților înșiși. După 1890, muncitorii intră tot mai mult în **casele de gestiune a asigurărilor, care ajung chiar să arbitreze conflictele de muncă**. Tot după 1890, familiile sunt incluse în asigurare. După 1892, asigurarea de boală este extinsă la servitori și la muncitorii agricoli, cărora li se plătește doar jumătate din salariu, timp de 13 săptămâni.

Funcționează în continuare o asistentă bazată pe opere de caritate, reprezentată prin numeroase organizații, atât catolice cât și protestante. Se înființează, în orașele cu peste 20 000 de locuitori, tribunale ale muncii.

Ascensiunea rapidă a socialismului german poate fi considerată, dintr-un punct de vedere, ca un semn al eșecului proiectului politic al lui Bismarck. Totuși, nici *primul*, nici *al doilea Reich* nu sunt confruntate cu un sindicalism revoluționar de tip francez. Succesul economiei germane demonstrează că Statul-providență nu apare ca rezultat al eficienței economice a capitalismului (după cum considerau liberalii), ci se impune ca o componentă a puterii acestuia (*ibid.*, p.43).

Deși majoritatea elitelor europene considerau că politica socială germană este doar expresia arhaismului unei puteri autoritare, modelul german găsește „imitatori” mai mult sau mai puțin fideli în *Italia, Suedia, Austro-Ungaria, Cehoslovacia*. Totuși, liberalismul social rezistă în marile națiuni, în primul rând datorită diferențelor de condiții istorice. Să adăugăm aici și enciclica „*Rerum novarum*” a Papei Leon al XIII-lea pentru recucerirea lumii muncitorești. Pentru acesta, lupta împotriva socialismului ateu include critica liberalismului responsabil, după părerea sa, de disoluția legăturilor sociale.

*
* *

După primul război mondial, progresul social a avut o evoluție foarte neliniară. Susținerea „spatelui” frontului și cererea de reforme, conjugate, au făcut ca, după război, la Aliați progresul social să fie limitat, în timp ce la germani presiunea revoluționară crescândă făcea necesare și urgente legi pentru recăștigarea muncitorilor.

Astfel Germania, care dispunea de un important sistem de protecție socială, nu a putut evita, confruntată cu penuria generală postbelică și cu privațiunile, alunecarea unei părți a mișcării muncitorești spre revoluție. Deci unitatea societății germane, care beneficia de un dezvoltat sistem de protecție

socială, s-a dizlocat, în timp ce Franța, concentrată pe apărarea unui sistem republican – cu un conținut social destul de limitat – a reușit, în 1917, să evite tulburările socio-politice radicale pe front și în spatele acestuia. Trebuie reținut că acest lucru a fost posibil în Franța în primul rând pentru că **mecanismele clasice de stabilizare socială prin accesul garantat și neîngrădit la proprietate au continuat să funcționeze**, cel puțin pentru țărănime.

În Marea Britanie, războiul a făcut să scadă numărul asistaților cu aproximativ o treime, din cauza mării cereri de mână de lucru și a creșterii accentuate a salariilor. Numărul sindicaliștilor crește de 8 ori, iar în 1918 Partidul laburist trece la redistribuirea surplusului de bogăție pentru binele comun.

La Conferința de la Washington din octombrie 1919, Aliații își propun ca obiectiv generalizarea repausului săptămânal, eliminarea muncii copiilor, salariu egal, aplicarea serviciilor de inspecție a muncii. Se dorește oprirea creșterii neliniștitoare a mișcării revoluționare care privește acum cu încredere spre Rusia Sovietică.

În Germania, mișcarea revoluționară care se dezvoltă într-un vid politic aparent, contrar a ceea ce se petrece în Rusia, eșuează în final confruntată cu o societate bine structurată. Puternica burghezie prusacă a reușit să-i izoleze pe revoluționari, găsind în sprijin în 1919 într-un socialism reformist cu solide „antecedente” sociale în ochii muncitorilor germani. Industriașii grupați în *Reichsverband des deutschen Industrie*, lucizi și energici, organizează o eficace contraofensivă față de mișcarea revoluționară, sprijinindu-se pe structurile politicii sociale germane.

Astfel, politica socială a „Republicii de la Weimar” constituie unul dintre pilonii unui regim foarte fragil. În perioada 1921-1923, criza mării are efecte sociale devastatoare. Ca urmare, în 1924 se votează un cod al asigurărilor sociale. Moștenirea bismarckistă se perfecționează. Se începe o unificare a serviciilor de ajutor social pe plan local într-un sistem descentralizat (*Wohlfahrtärmer*), însoțit de o

garanție a statului. **Un procedeu de arbitraj colectiv asupra salariilor permite dezamorsarea numeroaselor conflicte sociale.** Pericolul mare vine de la creșterea fără precedent a șomajului, în urma demobilizării. Pentru contracararea acestuia se instituie un ajutor-asigurare de șomaj, gestionat de comune, cu participarea Statului și a *land*-urilor, definitivat prin lege în 1927. Această asigurare este finanțată de salariați și de patroni prin contribuții individuale, și se organizează în strânsă legătură cu birourile de plasare. Tot acum începe aplicarea legii celor 8 ore de muncă și se organizează o politică de construire a locuințelor sociale și de control al chiriiilor. Sindicatele își întăresc pozițiile în gestiunea ansamblului sistemului de asigurări sociale. Sistemul de ajutor (*Fürsorge*) al sindicatelor se perfecționează și mai mult prin introducerea ajutoarelor complementare de șomaj, boală, deces, necesități neprevăzute.

Obiectivul „Republicii de la Weimar” este de a fi în Europa un Stat al bunăstării (*Wohlfahrtsstaat*) în care consensul social este fondat pe o colaborare între sindicate și patronat. Echilibrul forțelor politice este favorabil dezvoltării acestei noi etape în formarea *Statului-providență*. **Democrația politică este pusă în legătură, în sfârșit, cu democratizarea socială.**

*
* *

În Anglia, criza de după Marele Război se manifestă prin stagnare economică (Anglia își pierde supremația economică mondială, proces din ce în ce mai accentuat, în favoarea altor puteri – în primul rând S.U.A., apoi Japonia și, după 1930, chiar Germania celui de-al Treilea Reich) și deflația puternică din anii '20, determinată de voința de redresare a lirei sterline (*pound*-ul), ceea ce impune micșorarea cheltuielilor sociale într-o perioadă de șomaj galopant. În acest context, se impuneau cu necesitate anumite modernizări legislative: se extinde legea șomajului la noi categorii de salariați (în agricultură însă de-abia din 1936) prin așa-numita

Unemployment Insurance Bill, se organizează un sistem contributiv pentru pensiile de bătrânețe (la 60 de ani femeile și la 65 de ani bărbații), se micșorează ziua de muncă, iar *Housing Act* din 1930 se ocupă de casele muncitorilor. Asistența socială este încredințată unor *Public Assistance Committees* și funcționează ca un serviciu public (acest lucru duce la mărirea impozitelor).

*
* *

Primul război mondial a însemnat o mare criză a sistemului politic european și – prin reverberațiile ulterioare și extindere – mondial. Criza politică a fost urmată de o criză economică și, bineînțeles, de una socială generalizată (aceasta din urmă este cea care ne interesează, pentru că, lucru dovedit de experiența istorică, **modelele de dezvoltare socială apar ca răspuns la mari crize** – fie că sunt de natură politică, economică, culturală sau chiar morală).

Depresiunea economică nu s-a știut a fi gestionată eficient, astfel că **în 1929 a izbucnit prima criză economică majoră din istoria capitalismului.** Semnele erau evidente: crescuse incertitudinea plasamentelor în titluri de valoare, cursurile acestora fluctuau, se scumpiseră și se restrânseseră accentuat creditele și investițiile. Criza a fost, evident, una de *supraproducție* (cei care încearcă să o minimizeze o numesc *marea depresiune economică din 1929-1933*, sugerându-se astfel că nu s-a ajuns la *criză*, faza acutizată a *recesiunii*). Producția, în multe domenii, stagnase sau scăzuse simțitor. Au crescut stocurile de mărfuri ce nu se mai puteau vinde din cauza blocajului economic generalizat (a rămas celebră imaginea fermierilor care vărsau laptele pe câmp pentru că nu-l puteau vinde, cererea fiind substanțial redusă de sărăcie). Falimentele se răspândeau ca focul în preerie, șomajul și inflația atingeau proporții alarmante, apărând pericolul unei *stagflații* iminente. Evident, în aceste condiții, oferta agregată depășea cu mult cererea agregată.

Producătorii au adoptat măsuri

hotărâte de reducere a costurilor, în special pentru înlocuirea și modernizarea masivă a capitalului fix, a tehnologiilor și sortimentelor de fabricație. *Politica monetară și de credit* a urmărit reducerea constantă a ratei dobânzii, sporirea volumului de credite și a masei monetare, stimulând, astfel, cererea de bunuri și investițiile. *Politica cheltuielilor publice* în această perioadă s-a bazat pe majorarea cheltuielilor efectuate de la bugetul de stat, chiar printr-o emisiune monetară suplimentară, obținându-se, astfel, același efect: mărirea cererii globale (cheltuielile s-au orientat în special spre achiziții de stat, investiții cu caracter social-cultural și investiții în întreprinderi publice). S-a redus *fiscalitatea*, îndeosebi prin micșorarea gradului de impozitare a veniturilor și de taxare a consumurilor, lăsându-se astfel mai multe venituri agenților economici. Au crescut investițiile, acest lucru ducând la o cerere suplimentară de capital fix și circulant – factor decisiv de creștere a producției și a forței de muncă ocupată în activități *lucrative* (aducătoare de profit). Veniturile suplimentare ale populației au înviorat cererea de bunuri de consum, încurajând astfel producția și, deci, creând locuri de muncă. Politicile utilizate în acea perioadă pentru rezolvarea crizei (numite apoi în literatura de specialitate *politici economice conjuncturale bazate pe cerere sau politici „stop and go”*) și-au dovedit, în cele din urmă, utilitatea, 1934 fiind anul renașterii economice și a începerii expansiunii (în S.U.A., un președinte care-și va binemerita locul în istorie, *F. D. Roosevelt*, pune bazele unei noi politici – ia naștere *New Deal*-ul, care va propulsa America în poziția de *leader* mondial pentru multe decenii de atunci înainte).

*
* *

Bineînțeles că și politicile sociale au suferit modificări substanțiale cerute de noua conjunctură politico-economică. Dar cea mai notabilă reacție a fost apariția „*modelelor*” *fasciste*, ceea ce a generat o reacție imediată a societății democratice.

În măsura în care *fascismul* și *nazismul* au ajuns la putere luându-și ca

sarcină fundamentală distrugerea organizațiilor muncitorești de tip socialist sau comunist, este interesant de aflat, din punctul nostru de vedere, dacă victoria totalitarismelor fasciste înseamnă și distrugerea sistemului de protecție socială elaborat anterior sau, din contra, îmbunătățirea lui.

Accedând la putere în perioade de criză, în timpul cărora politica deflaționistă atinge grav transferurile sociale, partidele fasciste (și în *Italia*, și în *Germania*, apoi, parțial, și în *Spania franchistă* și chiar în *Portugalia* lui *Salazar*) își concep programe pompos împodobite cu promisiuni grandioase despre punerea în aplicare a unei noi politici sociale. Toți șefii fasciști clamau faptul că promovarea statului totalitar, opus decadentei și ineficienței democrațiilor liberale – cărora li se reproșa, între altele, și faptul că nu au reușit să blocheze eficient ascensiunea socialiștilor și a comunismului – implică siguranța adusă muncitorului de către atotputernicul stat centralizat.

În *Germania*, naștii pretind glorificarea muncii manuale. *Frontul muncii*, organizație corporativă (corporatismul fiind politica economică cea mai prețuită de partidele fasciste, chiar dacă nu l-au urmat întocmai) ce vrea să concilieze interesele de clasă, se transformă cu timpul într-o mare organizație totalitară care practică asistența culturală și socială și educația ideologică, servind cu credință regimul totalitar. Strategiile complexe puse în operă nu ne permit să vedem în politica socială a fascismului simplul reflex al cerințelor anti-muncitorești ale patronatului confruntat cu o criză de mare amploare. Germania nazistă obține succese însemnate în lupta împotriva șomajului masiv care cangrenase „Republica de la Weimar”. Noua siguranță compensează pierderea autonomiei politice și sociale.

Fascismul se prezintă pe sine drept restauratorul *Statului-providență*. Politica pe care o duce este contradictorie, pentru că, izvorând dintr-o ideologie totalitară, marchează progrese în anumite domenii, conjugate cu regrese în altele. De exemplu, „*Il Duce*” Benito Mussolini, obsedat de

imaginea unei Italii puternice, „virile” și expansioniste, ducă o politică de creștere puternică a natalității, de încurajare a familiei și de întoarcere la femeile casnice. În 1928-1930, când se accelerează integrarea clasei muncitoare în societatea de tip fascist, puterea mărește pensiile muncitorești și stabilește asigurări obligatorii împotriva tuberculozei și a bolilor profesionale.

În Germania nazistă crește numărul celor ce beneficiază de facilitățile sociale ale „Statului-providență” bismarckist, fiind acum incluse și profesiile liberale și meșteșugarii, care formează o componentă importantă a bazei nazismului. Alocațiile familiale sunt mărite, se dorește intens creșterea natalității (în timp, aceasta va căpăta forme de-a dreptul aberante, de neînchipuit pentru o minte normală), se acordă o alocație de maternitate pe trei luni. Vădulele cu cel puțin trei copii beneficiază de pensii. În același timp, salariile stagnează, iar cotizațiile sociale sunt parțial deturnate de puterea nazistă spre realizarea unor obiective considerate prioritare, cum ar fi construirea de autostrăzi. Și acesta, în timp ce profiturile marilor firme agreeate de Reich crește vertiginos.

Se constată că, în fascism, mecanismele Statului-protector își pierd specificitatea socială și devin componente ale statului totalitar. Astfel, în Italia, Fondul național al asigurărilor sociale este gestionat de syndicatele fasciste și de reprezentanții statului, excluzându-se astfel autenticii reprezentanți ai muncitorilor. În Germania se abolește paritatea de gestiune în sistemul asigurărilor sociale, numindu-se de către Stat directori omnipotenti. Se „epurează” asigurările sociale, fiind numit numai personal loial regimului. Se elimină, astfel, orice posibilitate de expresie muncitorească autonomă. În toate organismele este introdus *Führer Prinzip*. Salariile și aptitudinile de muncă trebuie să fie controlate de funcționari și medici naziști. Organizația nazistă „Munca pentru bucurie” și echivalentul său italian „Dopo lavoro” acționează pentru înlocuirea politicii sociale clasice cu propaganda și pentru dezvoltarea modalităților populare de distracție.

Se poate, deci, observa că politica socială a regimurilor fasciste este cangrenată de ideologia lor rasistă și elitistă. Da, elitistă, în ciuda egalitarismului de fațadă afișat anterior în programe (cât de mult se aseamănă, în unele dintre punctele lor esențiale, ideologiile de la extreme – stânga și dreapta – și modalitățile lor de aplicare). Cotizația nu mai este o garanție că vei beneficia de asistență la nevoie. **Singura garanție devine subordonarea totală față de Partid și de Stat.** După cum afirmă Francis Démier în „Istoria politicilor sociale”, național-socialismul german „distrugă asistența ca sistem de drepturi legate de cetățenie și de muncă, pentru a o face o rotiță a unui paternalism al statului totalitar.” (op.cit., p. 75). Sutele de mii de muncitori străini mobilizați de mașina de război germană, precum și victimele politicii rasiale (rasele „inferioare”, „suboamenii”), sunt excluși de la orice protecție socială printr-o definiție îngustă și exclusivistă a celor care au dreptul la ea (aceasta, în cazul în care nu ajungeau în cruntele lagăre de concentrare de tristă amintire la intrarea cărora scria – sinistră ironie! – *ARBEIT MACHT FREI*). Din această cauză, în 1945, coexistența resturilor unei moșteniri bismarckiste cu proiectele naziste și cu ravagiile provocate de război face din sistemul german de protecție socială un ansamblu complicat și incoerent, care și-a pierdut valoarea de model pe care o avea la începutul secolului.

*
* *

Al doilea război mondial a dat naștere unei noi solidarități și unei noi dinamici sociale la scară planetară. **Anti-nazismul a dat războiului un conținut democratic, social și național.** Predicând sacrificiul, refuzul luptei de clasă în fața pericolului fascist, guvernele au provocat o mișcare care începe să le depășească. Winston Churchill își invită miniștrii, în 1943, „să nu mai dea speranțe false”. În 1945, el a preconizat un „sistem obligatoriu de asigurări naționale” și un „serviciu național de sănătate”.

Putem considera că *Statul-providență* modern ia naștere în **Regatul Unit**, în 1942, cu ceea ce a rămas în istorie drept **planul Beveridge** (*Social and Allied Service*). Acesta își propune, pe scurt, eliberarea societății de lipsuri și de toate riscurile grave. Se prevedea:

- **garantarea unui minim decent fiecăruia**, prin prestații uniforme obținute din cotizații uniforme;

- **fiscalizarea prestațiilor familiale și a celor de sănătate;**

- **centralizarea fondurilor și a organizației.**

Planul lordului Beveridge era îndreptat, în principal, spre eradicarea mizeriei. Beveridge spunea: „*Mizeria nu este decât unul dintre cele cinci obstacole pe care le vom întâlni pe drumul reconstrucției și într-un fel este cel mai ușor de combătut. Rămân boala, ignoranța, lena și insalubritatea.*” (s.n.)

De acum înainte sunt implicați toți cetățenii, nu numai săracul. S-a înțeles că chestiunea socială este un tot care nu se divide – nu poate fi separată de o politică de deplină folosire a forței de muncă, care face din șomaj un risc major. John Maynard Keynes susține că noua politică a *Statului-providență* nu poate fi înțeleasă decât în cadrul unei creșteri puternice, susținute și întretinute de intervenția statului. Din acest punct de vedere, Keynes este în deplin acord cu Beveridge. *Statul-providență* se impune tuturor drept singurul mijloc posibil de unificare a societății. Statul este legitimat de *keynesism* prin misiunea capitală de protecție și de legitimare a transferurilor sociale, contestată până atunci de liberalism.

Dar, la ivirea Statului-providență, societatea rămâne liberală. Beveridge face diferența între Statul-providență și *nationalism*. El afirmă că sistemul de redistribuire verticală nu trebuie să descurajeze inițiativa individuală. De asemenea, trebuie păstrată o relație între cost și contribuție, pentru a forța atât statul, cât și individul să reducă cheltuielile.

În 1945, guvernul laburist instaurază un sistem de sănătate foarte complet, finanțat din impozite și furnizând servicii

medicale gratuite. Se introduce alocația familială și pentru familiile cu mai puțin de doi copii. În 1946, Londra crează un minister de Asigurare națională.

Se instituie un regim de securitate socială în care îngrijirile medicale sunt garantate tuturor cetățenilor fără cotizare prealabilă, iar suma totală a pensiilor și alocațiilor de șomaj nu depinde de salariul anterior.

După 1945, **modelul englez** se impune și în *Norvegia, Suedia, Finlanda, Danemarca și Islanda*. Totuși, fiecare țară interpretează specific **planul Beveridge**.

*

În **Franța**, Guvernul provizoriu al generalului Charles de Gaulle consideră că nașterea Statului-providență este o datorie națională: „*Efortul cerut de reconstrucție plasează chestiunea socială înaintea tuturor celor pe care le au de rezolvat puterile publice.*” Obiectivul este de a aplica un sistem unic, valabil pentru toți muncitorii, rămânând fidel tradiției franceze a mutualității. Dar alegerea franceză, la fel ca și în Germania și în Belgia, se îndreaptă spre un sistem de asigurări sociale obligatorii în care ești asigurat ca membru al unei categorii socio-profesionale și nu sunt acoperite decât persoanele care au depus cotizații la o casă.

Asiguraților sociali li se garantează condiții de viață decente, resurse pentru familii. Se organizează medicina și prevenția. Se introduce noțiunea de **securitate socială**, revenindu-se la **uitatele drepturi sociale cuvenite tuturor**. Legea din 22 mai 1946 instituie un sistem global de securitate socială pentru toți francezii.

Sistemul etatist „à l'anglaise” este îndepărtat. Cotizațiile sunt depuse paritar de patroni și salariați (boală, bătrânețe) și numai de patron pentru accidente de muncă și ceea ce atinge familia. Securitatea socială acoperă riscurile de boală, invaliditate, bătrânețe, accidente de muncă.

Totuși, deși reprezintă o ruptură evidentă față de trecut, **modelul francez** este, de fapt, un compromis instabil între principalele clase și categorii social-profesionale. *Statul-providență* francez s-a impus sub presiunea mișcărilor populare și

a curentului democratic, rămânând marcat de influența stângii marxiste care domina atunci viața politică franceză, și nereușind să convingă clasele de mijloc tradiționale.

*
* * *

În **Germania** postbelică predomină ideea că trebuie refăcut ansamblul legislației sociale. Țara este, în mare parte, distrusă. Statul este slăbit, numărul sinistralilor și invalizilor este foarte mare.

Complexitatea situației este dată și de faptul că în Germania se întâlnesc mai multe tipuri de influențe, în ultimă instanță chiar incompatibile:

- o tradiție etatistă puternică, dar discreditată de experiența nazistă și devenită politică colectivistă de stat în **partea de Est**, aflată sub control sovietic;
- o renaștere a liberalismului economic în **partea de Vest**, aflată sub control mixt americano-franco-britanic, asociată unei reacții împotriva nazismului;
- grija de a nu se identifica cu liberalismul „Republicii de la Weimar”, simbol al prăbușirii economice.

„Economia socială de piață” germană este un aliaj între liberalism și etatism, care își are sursa la universitari ca *W. Eucken* și *A. Müller-Armack*. (v. pe larg în *Heinz Lampert-Ordinea economică și socială în Republica Federală Germania*, Ed. Univ. „Al.I. Cuza”, Iași, 1994). Ordinea economico-socială în acest model nu înseamnă nici neintervenție, dar nici dirijism. *Economia socială de piață definește o a treia cale pentru Statul-providență într-o societate democratică*. Să nu uităm că Republica Federală a Germaniei se organizează între modelul american și socialismul Republicii Democratice Germane. Pentru R.F.G., economia socială de piață este fundamentul reconstrucției consensului politico-social și ea este adoptată atât de creștin-democrații lui *Ludwig Erhard* (C.D.U.), cât și de social-democrați (fostii socialiști) – după congresul de la Bad Godesberg din 1959, când se rup de marxism.

Interesul demersului german este de a scoate problema Statului-providență

dintr-o dezbatere politică ce opune liberalismul, etatismului, ca în Franța. Germanii fac din politica redistributivă unul dintre atuurile economiei de piață. *Müller-Armack* consideră că economia de piață este cu atât mai productivă cu cât este singura în stare să permită o largă redistribuire a venitului, în timp ce *Mackenroth* îl contrazice pe lordul *Beveridge*, afirmând că, pentru o politică de redistribuire corectă este inutilă fixarea unui plafon arbitrar, considerat a fi la nivelul nevoii sociale (un „*minimum vital*”).

În 1957, reforma lui **Adenauer** extinde Statul-providență. Obiectivul este de a apropia cât mai mult posibil pensia de bătrânețe și pe cea de invaliditate de salariul real din timpul vieții active. Se menține astfel statutul social al cetățeanului și după pensionare, dar se mențin, în același timp, și inegalitățile veniturilor în formele de intervenție ale Statului-providență.

În concluzie, **ambitiția economiei sociale de piață este de a crea un Stat-providență bogat, în care posibilitățile de transferuri sociale au loc datorită unui înalt nivel de productivitate al activității economice.**

*
* * *

Trăim o perioadă de mari transformări pe toate planurile. Pentru prima oară în Istorie, capitalismul a învins, astăzi, cu adevărat. Și pe toată linia.

Într-o carte foarte interesantă (*Capitalism contra capitalism*, Humanitas, București, 1994, apărută în Franța în 1991), sociologul francez *Michel Albert* – care a activat o bună perioadă în asigurările sociale din *Hexagon*, cunoscând, deci, foarte bine problematica reformelor sociale – afirmă că victoria capitalismului a avut loc pe trei fronturi:

- i) O primă bătălie s-a dat „împotriva intervenționismului etatist care polua capitalismul” (p.5). Ea a dus la scăderea marjei de implicare a statului în economie, vizibilă, în primul rând, prin scăderea substanțială a impozitelor pe veniturile la capital: în S.U.A., de la 75% la 33% (între

1981-1989, în timpul *administrației Reagan*), iar în Marea Britanie, de la până la 98% în timpul guvernărilor laburiste din anii '70, la până la 40 % în timpul prim-ministrului *Thatcher*.

ii) O a doua victorie, consideră M. Albert, este simbolizată de căderea Zidului Berlinului la 9 noiembrie 1989: victoria împotriva comunismului. Sau victoria împotriva unei frustrări – frustrarea „de libertate, dar și de supermagazine, adică de capitalism.” (*op. cit.*, p.6).

iii) Cea de-a treia victorie evidențiată de autorul citat este – cred eu – cea mai neclară și, dacă nu discutabilă, în orice caz interpretabilă, cel puțin deocamdată. Este victoria (?) împotriva dictaturilor și a regimurilor tiranice care substituie forța dreptului prin dreptul forței, asuprindu-și propriile popoare și nu numai, supunându-le la torturi colective, dintre care infometarea cronică și purificarea etnică sunt cele mai vizibile. Dar a fost victoria militară netă din Irak și o victorie a Democrației în această țară? Au trecut mai bine de nouă ani și răspunsul se lasă așteptat. Blocadele instituite împotriva regimurilor de la Phenyan, Havana, Tripoli ș.a. nu cumva agravează și mai tare crizele din aceste state, fără a rezolva problemele – să nu uităm că, de pildă în Coreea de Nord, potrivit aprecierilor organismelor internaționale abilitate, **mor de foame anual aproximativ 1,5 milioane persoane, peste jumătate fiind copii !!!** Poate însă și mai clară este situația din fosta Iugoslavie. Războaiele; aproape neîntrerupte după 1990, au avut și au în continuare urmări dramatice pe plan politic, economic, social – adică general uman. Drama din Kosovo îi afectează nu numai pe sârbi și pe albanezi, ci se extinde la nivelul întregii umanități. Este oare aceasta o Victorie?

Totuși, capitalismul – privit în primul rând ca sistem economico-social, dar implicit și politic – este, la ora actuală, sistemul hegemon. Paradoxal este faptul că, așa cum remarcă fostul cancelar german Helmut Kohl la o reuniune la vârf a G7+1 din 1996, în această ipostază, capitalismului îi revin mai puține drepturi decât înainte de

1990, dar mult mai multe îndatoriri.

Relativa „unitate”, sau mai degrabă „asociere”, din timpul confruntării cu sistemul comunist s-a transformat repede într-o opoziție deschisă între principalele modele de capitalism: cel „neoamerican”, bazat pe reușita individuală și pe profitul financiar rapid, și cel „renano-nipon”, mai echitabil și mai eficient. Trebuie menționat faptul că, în Europa, cel puțin la nivel de titulatură oficială, se tinde spre înlocuirea celui de-al doilea model cu unul „pan-european”. Utopie de sfârșit de secol și de mileniu? Rămâne de văzut! M. Albert: „*Ne plângem, de când cu sfârșitul ideologiilor, că ne vor lipsi controversile. Nu avem, însă, de ce să fim dezamăgiți.*” (*op. cit.*, p.21).

*

* *

În ultimii 25 de ani au avut loc alegeri democratice în *Africa de Sud, Albania, Algeria, Argentina, Bolivia, Brazilia, Bulgaria, Cehoslovacia (ulterior Cehia și Slovacia), Chile, Coreea de Sud, Filipine, Grecia, Indonezia – Timorul Oriental, Mexic, Pakistan, Paraguay, Peru, Polonia, Portugalia, România, Ungaria, Uruguay* ș.a., precum și în unele state foste iugoslave (*Slovenia, Croația, Macedonia*) și în unele state din defuncta U.R.S.S. (*Rusia, statele baltice, Ucraina, Moldova*). Primele în istoria unora sau, în cazul altora, primele după multe decenii. În multe țări, după multe reforme eșuate, sistemele economico-sociale, în totalitatea lor, sunt acum în curs de transformare.

Se constată tentative de a produce rupturi fundamentale cu trecutul. În cele mai multe dintre țările enumerate mai sus, sistemul politic, economic și social s-a aflat sau/ și se află în *tranzitie*. Tranzitie de la sisteme autoritare de mai multe feluri la democrație, și de la sisteme economice protejate, dirijate, administrate de stat și monopoliste (și acestea de mai multe feluri) la sisteme bazate pe piața liberă. Ambele tranziții sunt radicale și interdependente.

Scopul studierii tranzițiilor este de a răspunde întrebărilor despre condițiile și căile care duc la democrație politică și prosperitate materială. Sociologul ameri-

can de origine poloneză *Adam Przeworski* (*University of Chicago*) abordează această problemă în lucrarea *Democrația și economia de piață. Reformele politice și economice în Europa de Est și America Latină*, Ed. All, București, 1996. După părerea sa (p.6), în studierea tranzițiilor, sociologii trebuie să răspundă la o multitudine de întrebări, deloc simple, trebuie să facă speculații și presupuneri despre viitor dar, mai ales, trebuie să răspundă „la cele patru întrebări despre democrație și dezvoltare care s-au pus dintotdeauna:

1. Care tipuri de instituții democratice au probabilitatea cea mai mare de a se menține?

2. Ce tipuri de sisteme economice – forme de proprietate, mecanisme de distribuție și strategii de dezvoltare – va putea genera creșterea economică cu o distribuție echitabilă a bunăstării?

3. Care sunt condițiile politice pentru funcționarea eficientă a sistemelor economice, pentru o creștere economică care să permită și o siguranță din punct de vedere material pentru toți?

4. Care sunt condițiile economice necesare pentru consolidarea democrației, ce permit grupurilor să se organizeze și să-și urmărească interesele și valorile fără teamă și în conformitate cu legea?”

În lumea ex-comunistă există credința că dacă nu ar fi fost „sistemul”, și aici s-ar fi trăit ca în Occident. Dar dacă ne uităm la multe țări care nici un moment nu au avut de-a face cu sistemul comunist, observăm că pentru ele capitalismul nu a însemnat bunăstare generală și bogăție, ci probleme economice, sociale și politice generate de sărăcia quasi-generală. Și atunci: există vreo garanție că, odată înlocuit comunismul cu capitalismul, Europa de Est se va îndrepta – metaforic vorbind – spre *Vest* și nu spre *Sud*? Există vreun model ideal care, dacă este urmat, asigură realizarea acestui deziderat?

Din punct de vedere teoretic, există un consens în ceea ce privește drumul de urmat pentru realizarea Reformei: realizarea de instituții democratice reale, eficiente, solide și viabile; restructurare macroeconomică pe baza orientării ferme spre

economia de piață și transformarea proprietății, combinată cu o bine gândită restructurare microeconomică, în funcție de condițiile concrete din fiecare zonă, regiune, țară; o politică realistă a costurilor sociale, care nu înseamnă minimizarea acestora (este imposibil să nu crească inflația și să nu se acutizeze, pe perioade mai lungi sau mai scurte, șomajul), ci găsirea celor mai eficiente metode de protecție socială, pentru cei mai defavorizați cetățeni, dar cu prețuri care să nu împovăreze suplimentar niște economii și așa aflate în criză.

Și chiar dacă aceste reforme – de tipul „*pilula amară*” – se bucură, inițial, de sprijinul unor indivizi și a unor forțe politice organizate, acesta se erodează pe măsura trecerii timpului și a menținerii privațiunilor. Creșterea inegalității sociale duce la acumularea tensiunilor generatoare de conflicte și, în cele din urmă, dă naștere la suspectarea urmăririi interesului personal în adeviziunea unor grupuri la reformă. În acest context, guvernele oscilează între adoptarea „liniei dure”, tehnocrate, obligatorie pentru implementarea strategiilor reformiste, și a stilului „cooperant” sau „de compromis”, necesar în menținerea consensului. Astfel, se amână, sau chiar se abandonează anumite reforme, pentru a fi reluate mai târziu, sub presiunea factorilor conjuncturali. Bineînțeles, cu o rezervă tot mai mică de credibilitate. Și, în final, șovăielile guvernelor ajunse în pragul falimentului financiar și a incapacității de plată devin destabilizatoare din punct de vedere politic, deschizându-se astfel calea fie pentru anarhie, fie pentru instaurarea vreunui tip de autoritarism, ambele la fel de păgubitoare pentru țările în cauză.

Pentru că nici măcar modelele nu sunt unitare.

*
* *

În timp, progresiv, s-a impus un *model social european*, care impune asistența în zone delimitate ale societății, în care colectivitatea ajută o minoritate „refuzată”.

La polul opus, S.U.A. au dezvoltat

tat un alt sistem de protecție socială asigurat de regimurile de întreprindere. Aici, rolul sistemului public de securitate socială este foarte limitat, accentuându-se rolul regimurilor private suplimentare de pensie și boală. *Securitatea socială* americană având un spațiu de manevră mult îngustat, este foarte important rolul *asistenței sociale*, aceasta reprezentând aici un sfert din cheltuielile sociale – față de *maximum 5% în Europa*.

Europa a dezvoltat un sistem de protecție fără echivalent în lume și care se identifică cu societatea europeană.

A. Politicile de sănătate europene se sprijină pe mai multe principii :

1. fiecare cetățean trebuie să fie asigurat după principiul obligației;
2. cetățeanul cotizează după puterea sa;

3. medicul trebuie să fie gratuit – aceasta nu exclude medicina privată cu plată (F. Démier – *op.cit.*, p.93).

În rețelele de sănătate s-au impus două **modele de Stat-providență**.

i) Unul este adoptat de *Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord* și de *Suedia* și este numit, deseori, „sistemul Beveridge”. Acesta este un sistem național în care îngrijirile sunt accesibile tuturor și sunt finanțate din impozite. Suma totală a indemnizațiilor nu depinde de salariul anterior și îngrijirile medicale sunt garantate tuturor, fără cotizație prealabilă. Gestiunea este realizată de o administrație profesionistă aflată sub controlul Parlamentului și cu tendințe clare de independență politică. Acest model a inspirat, mai mult sau mai puțin, țări ca *Italia*, *Spania*, *Grecia* și *Portugalia*. Uniformitatea cotizațiilor și a prestațiilor le situează pe ultimele (prestațiile) la un nivel minimal, fiind compensate prin protecții suplimentare proporționale cu venitul.

ii) Un al doilea model s-a impus în *Germania* și în țările *Beneluxului* (*Belgia*, *Olanda*, *Luxemburg*). Cotizațiile stabilite după muncă sunt gestionate de case independente alese de cotizant. Sistemul nu este, deci, gestionat de stat, nu depinde de Parlament, ci de sindicatele care negociază cu medicii, încheindu-se con-

tracte între serviciile medicale și casele de boală – care reprezintă interesele cotizanților. Sistemul de asigurare socială obligatorie asigură indivizii ca membri de categorii socio-profesionale. Regimurile nu sunt universale și pensiile sunt legate de durata cotizăției și de nivelul salariului.

Franta a ales o cale de mijloc între cele două modele (așa cum arată și *Michel Albert* în lucrarea citată mai sus), asociind, până la confuzie, tradiția liberală cu cea etatistă. Se afirmă universalitatea accesului la îngrijiri, libertatea profesiunilor medicale și a alegerii medicului, gestiunea fiind realizată de către partenerii sociali sub un dublu monopol: cel al caselor față de asigurați și cel al sindicatelor profesionale, autorizate în *exclusivitate* să reprezinte asigurații la consiliile caselor. Sindicatele franceze fac front comun cu sindicatele medicale, constrângând statul să intervină pe piața medicamentelor și în convențiile medicale.

De fapt, și *Italia* reprezintă un caz aparte. În 1978, țara s-a dotat cu un sistem de sănătate organizat după model anglosaxon, dar a cărui finanțare este încă parțial asigurată de cotizatii. Dezvoltarea protecției sociale s-a făcut, ca și în *Germania* și în *Franta*, printr-o pluralitate de regimuri profesionale.

B. Regimurile de pensii opun:

i) țările care au optat pentru principiul depunerii de prestații uniforme (*Marea Britanică*, *Danemarca*, *Olanda*)

ii) celor care au optat pentru proporționalitatea pensiei cu veniturile anterioare (*Franta*, *Germania*, *Luxemburg*).

Aceasta explică prezența regimurilor complementare obligatorii. Astfel, în timp ce în *Franta* o singură zi de lucru asigură dreptul la o pensie complementară, în *Germania*, aproape toate întreprinderile cer ca salariatul să fi cotizat cel puțin 10 ani. Totodată, în *Regatul Unit al Marii Britanii*, pensia asigurată de stat fiind mică (sub 400 de dolari lunar), ea este completată la circa jumătate dintre salariați cu un supliment (20% din salariu) asigurat de întreprindere, precum și cu fondurile de pensii private, bazate pe capitalizare și alimentate de contribuții defiscalizate.

Deci, țările Europei de Nord și Germania au un sistem mixt de pensii: siguranța socială depune circa 50% din salariul mediu al pensionabilului de 65 de ani, restul (până la 66% din salariul net activ) fiind depus de întreprinderi. În țările Europei latine (Franța, Spania, Italia, Portugalia) pensiile de bază și cele complementare sunt obținute în întregime din muncă (cotizații reținute din salariu + cotizații depuse de întreprindere).

*
* *

Uniunea europeană, pentru a înlesni libera circulație a bunurilor, serviciilor și a capitalurilor, a favorizat politicile de solidaritate în vederea dezvoltării armonioase a factorilor de producție și egalizării condițiilor circulației.

Dezechilibrul între Nord și Sud și între centru și periferie s-a adâncit odată cu aderarea la *Unime* a unor țări ca Irlanda și Marea Britanie (în 1972), Grecia (1981), Spania și Portugalia (1986). Preambulul **Tratatului de la Roma** – prin care s-a constituit, la 25 martie 1957, **Comunitatea Economică Europeană (C.E.E.)** alcătuită, la acea dată, din R.F.G., Belgia, Franța, Italia, Luxemburg și Olanda – prevede:

- stabilirea fundamentelor unei uniuni tot mai strânse între popoarele europene;
- asigurarea, printr-o acțiune comună, progresului economic și social al popoarelor europene și eliminarea barierelor ce divizează continentul;
- ameliorarea condițiilor de viață și de muncă;
- consolidarea unității economiilor statelor membre și asigurarea dezvoltării armonioase a acestora prin reducerea decalajelor dintre diferitele regiuni și a întârzierilor celor mai puțin favorizate;
- constituirea unui ansamblu de resurse necesare pentru salvagardarea păcii și libertății, împreună cu toate popoarele europene care împărtășesc același crez.

Aproximativ 20% din populația Uniunii trăiește în zone unde venitul pe cap de locuitor este mai mic de 75% din

media comunitară (v. Pascal Fontaine – *Construcția europeană de la 1945 până în zilele noastre*, Institutul european, Iași, 1998, p. 58). Dezechilibrele regionale s-au accentuat și prin crearea uniunii vamale, care a favorizat concentrarea economică în zone ce dispun de avantaje naturale, mână de lucru calificată, rețele de transport dezvoltate și fixare de capital.

În 1975 a fost înființat *Fondul European de Dezvoltare Regională (F.E.D.E.R.)*. Prin el s-au acordat, până acum, 24 miliarde de ECU regiunilor defavorizate de la bugetul comunitar. După reforma din 1988, FEDER, Fondurile Structurale Agricole, Fondurile Sociale acționează în profitul a trei tipuri de zone:

- i) obiectivul 1 – regiunile cu întârzieri de dezvoltare;
- ii) obiectivul 2 – regiuni industriale în declin;
- iii) obiectivul 3 – zonele rurale.

Consiliul european de la Edinburgh (decembrie 1992) alocă 176 miliarde de ECU acțiunilor structurale din perioada 1990-1999. Spania, Grecia, Portugalia și Irlanda beneficiază de aproape jumătate din această sumă.

Carta socială a drepturilor sociale fundamentale adoptată de Consiliul European de la Strasbourg la 9 decembrie 1989 definește un program de acțiune destinat să aprofundeze dimensiunea socială a pieței interne europene:

- 1) **Dreptul la liberă circulație, pentru a exercita orice profesie în țara aleasă din cadrul comunității, în aceleași condiții ca și cetățenii țării gazdă;**
- 2) **Dreptul la un loc de muncă și la o remunerare echitabilă;**
- 3) **Dreptul la ameliorarea condițiilor de viață și de muncă;**
- 4) **Dreptul la protecție socială;**
- 5) **Dreptul la libera asociere și la negociere colectivă;**
- 6) **Dreptul la pregătire profesională;**
- 7) **Dreptul la tratament egal pentru femei și bărbați;**
- 8) **Dreptul muncitorilor la informare, consultare și participare;**
- 9) **Dreptul la protejarea sănătății și securității la locul de muncă;**

10) *Dreptul copiilor și adolescenților la protecție;*

11) *Dreptul la un venit minim pentru persoanele în vârstă;*

12) *Dreptul la integrare și readaptare profesională și socială pentru persoanele handicapate.*

România a fost anunțată că în decembrie 1999, la Helsinki, se va lua în discuție și candidatura țării noastre la aderarea la Uniunea Europeană, alături de cea a Slovaciei, Ciprului, țărilor baltice și

Bulgăriei. Una dintre principalele rezerve formulate cu acest prilej se referă la situația copiilor instituționalizați din România, situație considerată ca fiind încă precară din cauza lipsei de fonduri alocate de către guvern și, mai ales, din cauza lipsei de atenție din partea întregii societăți românești. Guvernul s-a angajat solemn că va rezolva cât mai curând această problemă. Rămâne ca și societatea civilă să manifeste interesul convenit față de micii năpăstuiți ai sorții.

Bibliografie și note

- Barr, Nicholas (editor), **Piețele forței de muncă și politica socială în Europa centrală și de est**, Oxford University Press, f.l., f.a.
- Servan-Schreiber, Jean-Jacques, **Le défi mondial**, Fayard, Paris, 1980.
- Démier, Francis, **Istoria politicilor sociale. Europa, sec XIX-XX**, Institutul European, Iași, 1998.
- Fontaine, Pascal, **Construcția europeană de la 1945 până în zilele noastre**, Institutul European, Iași, 1998.
- Iovițu, Mariana, **Bazele politicii sociale**, Ed. Eficient, București, 1997.
- Boier, Rodica, **Comportamentul consumatorului**, Ed. Graphix, Iași, 1994.
- Corn, Georges, **Noua dezordine economică mondială. La izvoarele insucceselor dezvoltării**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
- Florian, Radu, **Criza unei lumi în schimbare**, Ed. Noua Alternativă, București, 1994.
- Lampert, Heinz, **Ordinea economică și socială în Republica Federală Germania**, Ed. Univ. „A.I.Cuza”, Iași, 1994.
- Albert, Michel, **Capitalism contra capitalism**, Humanitas, București, 1994.
- Ewald, F., **Histoire de l'état-providence**, Grasset, Paris, 1986.
- Auvers, Denis, **Economia mondială**, Humanitas, București, 1991.
- Dogan, M. și D. Pelassy, **Economia mixtă**, Ed. Alternative, București, 1992.
- Murgescu, Costin, **Japonia în economia mondială**, E.S.E., București, 1985.
- Przeworski, Adam, **Democrația și economia de piață. Reformele politice și economice în Europa de Est și America latină**, Ed. All, București, 1996.
- Bucan, Silviu, **Pluralism și conflict social**, Ed. Enciclopedică, București, 1990.
- Hen, Christian și Jacques Leonard, **Europa**, Humanitas, București, 1992.
- Naisbitt, John și P. Aburdene, **Anul 2000, Megatendințe**, Humanitas, București, 1993.
- Zamfir, Elena și C. Zamfir (coord.), **Politici sociale. România în context european**, Ed. Expert, București, 1995.
- ***, „L'Eurorégion”. Journées d'études 8 et 9 décembre 1992, Press de l'Univ. de Sc. Sociales de Toulouse, 1993.